

Pərviz KAZİMİ

Bakı Dövlət Universiteti, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
pkazimi@mail.ru, +994553704141

ORCID: - Parviz Kazimi4[0000-0001-5577-4773]

İslam İSLAMOV

Bakı Dövlət Universiteti, fəlsəfə doktoru, dosent,
mudrik100@mail.ru

Gulnarə YUSİFOVA

Bakı Dövlət Universiteti, fəlsəfə doktoru,
g_y_m65@mail.ru

İNFORMASIYANIN NƏZƏRİYYƏSİNƏ FƏLSƏFİ BAXIŞ (ilahi mənşədən rəqəmsal dünyaya qədər yol)

Açar sözlər: İnformasiya nəzəriyyəsi, fəlsəfi baxış, ilahi mənşə, rəqəmsal məkan, yeni nəzəriyyələr.

Ключевые слова: Теория информации, философский взгляд, божественное происхождение, цифровое пространство, новые теории.

Key words: Information theory, philosophical view, divine origin, digital space, new theories.

GİRİŞ

İyirminci yüzilliyin 60-cı illərinin başlanğıcında, heç bir təbii sərvəti olmadığı şəraitdə, Yaponiya hökuməti və xalqı qarşısında belə bir sual dururdu: “Ölkənin inkişafını hansı yola istiqamətləndirmək?” Xalqın maddi rifahını daha da yüksəltmək yoluna, yoxsa məlumat-zehni inkişaf, cəmiyyətin məlumatlandırılması, informasiyalandırma mənbələrinin və texnologiyasının inkişafı, başqa sözlə, maddi yaxud məlumatlandırma yoluna?

Yaponiya 1964-cü ildən başlayaraq ikinci yolu seçdi, İnformasiya və onun mənbələrinin zənginliyini maddi zənginlikdən üstün tutdu. Bu seçim ən qısa zaman kəsiyində Yaponiyayı dünyada adambaşına düşən milli gəlirə görə ikinci, elmin, texnikanın və iqtisadiyyatın bir çox göstəricilərinə görə isə birinci yerə çıxardı. Dünya informasiyalaşdırma cəmiyyətinin informasiologiyasının, informasiyalaşdırma resursları və texnologiyaları tarixi öz başlanğıcını elə bu vaxtdan götürür. Bütün dünyada, o cümlədən Yaponiyada çox güclü

informasiya əldə etmək imkanlarına malik olan Amerika Birləşmiş Ştatları 60-cı illərin sonu və 70-ci illərin əvvəlində öz xalqını məlumatlandırmanın Yapon sistemini qəbul etdi.

SSRİ-də 60-cı illərin sonlarında bir çox təşkilatlar da informasiyalaşdırmanın analoji problemləri ilə məşğul olmağa başladılar. Beləliklə, inkişaf etmiş ölkələrin ictimai məlumatlandırma düşüncəsi tezliklə bütün dünya birliyinin ümumi informasiyalaşdırma əmlakına çevrildi. Hazırda dünyanın bütün ölkələri inkişafın informasiyalaşdırma yolunu qəbul etmişdir. Təbiətin və cəmiyyətin ümumi generativ əsası kimi informasiya bir çox xalqların inkişafının və rifahının alternativli olmayan ehtiyat mənbəyidir; informasiyalaşdırma mənbələri və texnologiyaları, kütləvi informasiya vasitələri, kompyuterlər, lokal, qlobal və kosmik məlumatlar şəbəkələri keçmişdə fizikanın, mexikanın, kimyanın və elektrodinamikanın birlikdə təmin etdikləri səviyyə ilə müqayisədə elmi və texniki tərəqqini ölçüyə gəlməz səviyyəyə qaldırılmışlar.

“Beləliklə, təbii və süni məlumatlar, dünyanın yaranmasının məlumat-vakuum mahiyyəti üzərində formalaşan informasiyalaşma həyat fəaliyyətinin, barışıq və sülhün, bütün dünya birliyinin elmi-texniki tərəqqisinin vahid baş ideologiyasına çevrilmişdir”.

Məhz buna görə, dünyanın bir çox ali məktəblərində, tədqiqat mərkəzlərində, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyası və başqa elmi müəssisələr informasiya, dünya birliyi-

nin informasiyalaşdırma resursları və texnologiyaları, lokal, qlobal və kosmik informasiya şəbəkələrinin təhlükəsizliyi, İnternet, KİV və s. sahələrdə ideyaların təbliğinə, maarifləndirmə və təlim işinə böyük əhəmiyyət verirlər. Bu elm mərkəzlərində həmin problemlər üzrə mühazirələr oxunur, ilk növbədə, alimlər, müəllimlər, aspirantlar, tələbələr, mütəxəssislər, dövlət və ictimai xadimlər arasında geniş iş aparılır. Latın termini informatio və ingilis sözü information-sənəd, məlumat, informasiya mənasını verir. Biliyin bəzi sahələrində (informatika, kibernetika) informasiya-qeyri müəyyənliyi aradan qaldırmaq (entropiya); informasiya nəzəriyyəsində (hesablama texnikası və rabitədə) - qəbul olunan, işlənən və ötürülən məlumatların (bitlər) miqdarıdır. Bu yaxınlarda meydana gəlmiş elmi istiqamətdə - sinergetikada (yunan sözü sinergia birlikdə, birgə hərəkət, əməkdaşlıq, dostluq deməkdir) informasiya sistemin təşkili ölçüsünü (razılaşma, əlaqə, nizamlamaq) ifadə edir; Sistemin nizamlanmasının yüksək məlumatlılıq dərəcəsi onun tərkib hissələrinin yekdilliyinin şərtidir (səbəbidir). Bu, həmin tərkib hissələrinin özünüdarəsini, özünütəşkilini azaldır və sistemin entropiyasını zəiflədir, öz növbəsində bütünlükdə sistemin özünün həmrəyliyinə nizamlanmasının artmasına gətirib çıxarır.

İnformasiologiya informasiyaya aşağıdakı ümumiləşdirilmiş tərifini verir: İnformasiya-kainatın vakuumu və maddi sferasında meydana gəlməsinin və fəaliyyətinin əsası olan universal generativ informasiyagenli əhatənin hərtərəfli özünə münasibəti, özünü əksətdirməsi və onların münasibətidir. Məhz informasiyanın sayəsində kainat yaranmış – qalaktikalar, planetlər, yer və onda həyat əmələ gəlmişdir, bu postulatın sübutu ehtiyacı yoxdur.

Bizi əhatə edən dünyanın təbii informasiyası canlı aləmin yaranmasının ilkin səbəbi, onların inkişafının və təkmilləşməsinin şərti olmuşdur; informasiya insanlar və təbiət arasında münasibətin əsasıdır; o əlaqələrin və vahid dünya informasiya-mobil birliyinin yaranmasının substansiyasıdır; informasiya özünə münasibətin, əks etdirmənin və münasibətlərin universal meydanı kimi bizim içimizdə, bizim aramızda və bizdən kənardadır; informasiya - **kainatın ümumi generativ əsasıdır.**

Yazı, səs vasitəsilə məlumat, telerradio verilişi, kompüter-mətbəə kitabları formasında süni informasiya və insan tərəfindən buna oxşar əldə edilmiş hər şey bizim hissiyatımız və müşahidələrimizlə dərk edilən real dünya haqqında təbii informasiyanın nəticəsidir.

Hələ qədim zamanlardan məlumdur ki, Kainat efrilə doludur. Həmin tezis bir çox alimlər arasında bu gün də mövcuddur. Lakin Maykelson-Morlinin bütün dünya tərəfindən qəbul edilmiş təcrübəsi və Eynşteynin nisbilik nəzəriyyəsi bunun əksini sübut edir bu cür efrilə (maye və yaxud qaz şəklində) ümumiyyətlə yoxdur.

Dünyanı dərk etmək üçün fundamental əhəmiyyətli və mahiyyətini ifadə edən informasiologiyanın aşağıdakı ümumdünya informasiyagen qanunu belədir: bütün kainat universal vegetasiyalı-generativ informasiya vakuumu ilə əhatə olunub və bu qanun həm də informasiya-funksional (maddi-kodlu) dünyada kainatın informasiyagen fəza məkanını şərh edir. Bütün cismləri qarşılıqlı əlaqəlidir (informasiya funksional maddi-kodlu strukturla) atomlar, molekulalar və toxumalardan ibarət olduğunu sübut etməyə ehtiyac yoxdur.

Fundamental hadisələr və proseslər, o cümlədən bütün məlum sahələr kainatı əhatə edən universal informasiya sahəsinin hissələridir, eləcə də kainatın ifadəsidir. Beləliklə, informasiologiya bütün informasiyagen proseslər və mikro-makromir dünyanın təbiət və cəmiyyət hadisələri haqqında elmdir, o fizikanın, kimyanın, riyaziyyatın, biologiyanın, astronomiyanın, geologiyanın, kosmologiyanın, tarixin, texniki, ictimai və hümanitar elmlərin qovşağında doğulmuşdur.

İnformasiyaologiyanın obyektini bizim şüurumuzdan asılı olaraq (olmayaraq) və informasiyaya yanaşmanın fundamental prinsipi əsasında bizim dərrakəmizin obyektini kimi çıxış edən kainatdır.

İnformasiologiyanın predmeti maddi və qeyri maddiləşmiş, canlı və cansız əşyalaşdırma atributları ilə təbiətdə və cəmiyyətdə qarşılıqlı münasibətlərdə baş verən hadisələrin, mikro və makro dinamik informasiya proseslərinin tədqiqatı, həmçinin nüsxələşmə, ötürmə, saxlama, işləmə, vizuallaşma və informasiyanı dərk etmə prosesləridir.

Hələ çox qədim dövrlərdən din özü təkmilləşərək elmi də inkişaf etdirmiş və bu yolla ictimai

dünyagörüşü və ona uyğun olan dünyanın şəklini formalaşdırmışdı. Tədqiqatçı Yuzvişin hesab edir ki, e.ə. 2-ci minilliyin sonundan bizim eraya qədər qədim Hindistanın tarixini özündə əks etdirən qədim hind politeist vedilər meydana gəlmiş, həmin vaxtdan bütperəstlik (çoğallahlılıq), yaxud sonralar politeizm (yunanca Teos-Allah) bütün dünyada geniş yayılmışdır. Ancaq din və elm nümayəndələri, insanlar tədricən anlamağa başlamışlar ki, politeismdə xüsusi birlik var. O təbiətdə və cəmiyyətdə baş verən proseslərə, hadisələrə vahid dünyabaxışı formalaşdırmışdır. Din xadimlərinin dünyagörüşü və elmi tədqiqatlar buddizm (induizm), informasiya baxımından bir-biri ilə əlaqəli olan iudaizm, xristianlıq və islam kimi dinlərin yaranmasına əsas olmuşdur.

Baxmayaraq ki, e.ə. birinci minillikdə meydana gəlmiş iudaizmdə Allah Kainatın tək yaratıcısı kimi təsəvvür edilirdi, lakin iudaizmin ilkin inkişafı dövründə hesab olunurdu ki, Allahın yerdəki nümayəndəsi Musadır.

Buddizm dini cərəyanı qədim Hindistanda e.ə. V-VI əsrlərdə meydana gəlmişdir. Onun yaratıcısı Qautama (Budda) hesab olunur. Buddizmdə ruhun materiyaya, subyektin obyektə qarşı qoyulması, ümumiyyətlə bir yaratıcı kimi Allahın mövcudluğu yoxdur. Buddizmdə Buddaya sitayiş var. Artıq XII əsrdə Hindistanda buddizm induizmin içərisində əriyib yox olmaqda idi.

Dünyanın bir çox xalqları çoğallahlılıqdan xristianlığa təkallahlılığa - onun oğlu İsa məsihə tərəf gəldilər.

Eramızın VII əsrində Ərəbistanda monoteist din olan islam yarandı. Onun yaratıcısı böyük Allahın elçisi Məhəmməd peyğəmbərdir.

Beləliklə, dünyada geniş yayılmış əsas dinlərin qısa analizi, onların elmi bazası, təcrübələri, tədqiqatları və müşahidələr qüdrətli Allahın, yaxud onun elçilərinin şəxsində Kainat da informasioloji birliyin olduğunu sübut edir. Bu o deməkdir ki, dünya müəyyən dövrlərlə inkişaf edərək çox Allahlılıqdan vahid informasiya, tək Allaha-informasiya Kainatına gəlib çıxmışdır.

Çoğallahlılığın ilkin inkişafı dövründə təbiətin müxtəlifliliyi sonralar bütünlükdə Kainatın dərk edilən ümumi (vahid) informasiya proseslərinin yaranması kimi transformasiya edilmişdir. De-

mək olar ki, müasir dövrdə bütün dinlər eynidir, çünki onların hamısının kökündə Kainatın yaratıcısı qüdrətli Allaha inam dayanır. Müasir dinlərin fərqi müxtəlif ayinlərdə Allahın təriflənməsində yaxud Allahın şərəfinə keçirilən bayramlardır. Artıq qeyd edildiyi kimi, hazırda bütün dünya dinləri əslində eynidir, onlar bir inam ətrafında birləşmişlər, onların hamısının əsasında qüdrətli Allah informasiya durur.

“Əzəldən kəlam (informasiya) mövcuddur, kəlam Allahda olub və kəlam Allah olub. O əvvəlcə Allahda olub” Hər şey onun vasitəsilə olmağa başlamış... və söz körpü olmuşdur “İncildə belə izah edilir Əhdi cədid Yahyanın müjdəsi. I fəsil). Kainatda qüdrətli informasioloji birlik onun yaratıcısı Allahın informasiyanın obrazında belə izah olunur. Təbii ki, elmi nöqtəyi-nəzərdən söz-informasiyadır və informasiya hər yerdə mövcuddur, Allah informasiyadır və informasiya - hər yerdə mövcud olan Allahdır. Kainat - vakuum informasiyasıdır, maddələşmiş və maddələşməmişdir; bu informasiyagen vakuum və informasiyagen maddədir. Kainatın ikili xarakteri (dualizmi) də buradan meydana çıxır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bəşəriyyətin inkişafının müxtəlif mərhələlərində müxtəlif mifoloji, dini və fəlsəfi dünya baxışları formalaşmışdır. Məsələn, e.ə. VI-VII əsrlərdə kosmosentrizm fəlsəfi dünyabaxışı sistemi formalaşmışdır. Bu sistem Kainatın mikro və makro-strukturlarında proseslərin və hadisələrin bütün müxtəlifliklərinin vahid mahiyyətini aşkar edib təsdiqləməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Yuxarıda göstəriləyi kimi, bizim zamanəmizdə, demək olar ki, bütün geniş yayılmış dinlərdə dindarların vahid şüur forması olan teosentrizm formalaşmışdır. Nəhayət, XIV-XVI əsrlərdə (intibah dövrü) ümumi informasiya-intellektual şüur forması olan antroposentrizm adı altında kainata vahid dünyabaxışı şüur forması meydana gəlmişdir. Bu dünyagörüşünün mahiyyəti ondan ibarətdir ki, kainatın birliyinin əsasını informasiya-vakuum məkanının neosfer qatı hesab edilən insanın informasiyagen intellekti təşkil edir.

Beləliklə, din xadimləri özləri də bilmədən təbiət və cəmiyyət proseslərini və hadisələrini öyrənmək əsasında belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, dünya vahiddir və bu birliyin əsası hər yerdə

mövcud olan informasiyadır. O Kainatın məkan vaxtında müxtəlif forma və şəkillərdə baş verir.

Roma Papası VI Pavel Dominikan ordeninin rəhbərliyinə müraciətində dərrakənin və dinin harmoniyasından, dinlə teoloji işlər arasında fərqi müəyyən etməyin vacibliyindən, allah haqqında daha müasir və inandırıcı formada danışmağa imkan verən müasir vasitələrin istifadəsindən "tomist" fəlsəfə sistemindəki əsas məqamları dünya elminin ən yeni nailiyyətləri ilə uyğunlaşdırmaqdan danışırdı.

İudaizm başqa dinlərin və iudaizmin bir istiqaməti olan xristianlığın yaranmasının əsası oldu. Həmçinin xristianlıq da iudaizməkindən daha çox dinlərin yaranmasına təkan verdi. Dini fərqlərə baxmayaraq dünya birliyinin müasir inkişaf mərhələsində informasiyagen əsasında elm və dinin sintezi müşahidə edilir.

Yer üzərində həyat kosmosun informasiya proseslərinin nəticəsidir. Kosmik informasiya Yer in fauna və Florasının bütün hüceyrələrinə və onların informasiya hissəciklərinin mikrostrukturlarına nüfuz edir. Yer kosmosun informasiya məhsulu və onun tərkib hissəsidir.

Bizim planetin mənşəyi barədə ilk elmi fərziyyəni 1749-cu ildə fransız alimi Büffon söyləmişdir. O vaxt nəhəng bir kometa günəşlə toqquşmuş, nəticədə ondan bir parça ayrılmış, bu parça öz növbəsində günəş ətrafında fırlanmağa və sönməyə başlamışdır.

1796-cı ildə başqa bir fransız alimi Laplas günəş sisteminin yüksək temperaturun qaz dumanından əmələ gəlməsi barədə fərziyyə irəli sürmüşdür.

Birinci və ikinci fərziyyələr Yer in qaynar yaranışının modelidir. Soyuq yaranış modelləri də mövcuddur. Məsələn, 1944-cü ildə rus alimi Şmidt in irəli sürdüyü fərziyyədə Yer in və Günəş sistemi planetlərinin meteorit yaranışı güman edilirdi.

1960-cı ildə digər rus alimi Fesenkov irəli sürdüyü fərziyyədə güman edir ki, çoxlu super dumanlıqlardan birində əvvəlcə Günəş, sonra isə Günəş sisteminin planetləri yaranmışdır.

Kainatın "sinqulyar" nöqtənin nəhəng partlayışından əmələ gəlməsi haqqında fərziyyə xarakterli ideya da mövcuddur.

Kainatın informasiya modeli haqqında da fərziyyə maraqlı kəsb edir. Bu hipotez müəllif tərəfindən irəli sürülmüş və Beynəlxalq İnformatizasiya Akademiyası tərəfindən müdafiə edilmişdir. Bu fərziyyənin əsasında qarşılıqlı fırlanmanın (o cümlədən. radioaktiv) sonsuz informasiya qanunauyğunluğu, Kainatın boşluq, maddi və qeyri-maddiləşmiş mikro və makrodinamik strukturlarında informasiyagen fluktuasiya və pətək rezonans, kvant-tezlikli və dalğa vasitəsilə işıqın, səsin, istiliyin və s. ötürülməsi əsasında informasiyanın, kütləsinin özünü qoruması durur.

Belə nəticə çıxarmaq olar ki, Günəş sisteminə, digər çoxlu qalaktikalarda və bütünlükdə transinformferdə baş verən dərin proseslərin ancaq informativ öyrənilməsi kainatı dərinədən dərk etməyə və müəyyən dərəcədə mənimsəməyə imkan verir.

Dünyanın yaranmasını müxtəlif ölkələrdə müxtəlif dinlər özünəməxsus formada izah edirlər. Bu, həmçinin iudaizm, buddizm, xristianlığa və islama da aiddir. Üç min il bundan əvvəl qədim İsrail torpağında Tövrat meydana çıxmışdır. Sonralar o Əhdi-ətiq və Əhdi-cədidən ibarət xristian İncilinə transformasiya edilmişdir. Əgər Bibliyanı diqqətlə oxusaq, aydın görürük ki, Əhdi-cədidin I fəslində "Yəhyanın müjdəsində yazılır: "Əzəldən kəlam mövcuddur, kəlam Allahda olub və kəlam Allah olub".

Sonra İncildə (Əhdi-ətiq kitabı) birinci fəsildə deyilir ki, "Allah əvvəlcə göyü və yeri yaratmışdır. Yer isə görünməz və boş olmuş və dibsiz zülmət, və İlahi ruh suyun üzərində idi. Allah dedi: Qoy işıq olsun və işıq oldu.... Və allah işığı gündüz, qaranlığı isə gecə adlandırdı..

Bibliyadan göründüyü kimi, altı gündə Günəş sistemi və Yerdə həyat yarandı. Mifoloji nöqtəyə nəzərdən bu mümkündür. Elm isə nəinki bütünlükdə Kainatın, həm də onun fəzasında ən kiçik ulduzların da yaranmasının informativ - fundamental öyrənilməsini və əsaslandırılmasını tələb edir.

Qədim mütəfəkkirlər, din xadimləri, alimlər Kainatın vahid mahiyyətinə, onun sonsuz informasiya proseslərinə, başqa sözlə, informasiyaya, dini nöqtəyə-nəzərdən-Allaha müxtəlif tərəflərdən yanaşmışlar.

Bibliya bu barədə nə deyir? Allah İlahi aləmdir, orada Allah tərəfindən müəyyən edilmiş çox gözəl və mükəmməl qaydalar (Qanun) hökm sürür. Allah təkdir, ancaq üç ifadədir-Allah Ata, Allah Oğul, Allah müqəddəs Ruh. Üç ifadə bütövdür və bölünməzdir. Ona oxşar bir şey varsa, onu da Günəşdə görmək olar: Şar, işıq və hərərət.

Qədim zamanlarda din xadimləri kainatda gədən informasiya proseslərinin dərinədən öyrənilməsinə əhəmiyyət vermir, sonadək öyrənilməyən fəzanın informasiya – nizamının qanunauyğunluqlarını Allahın – üç ifadəsi adlandırırdılar. Elmi terminlərdə bu, əlaqəli dönmələrin sonsuz üçcəhətli qanunauyğunluğun, enerjinin, hərəkətin və kütlənin qarşılıqlı saxlanması deməkdir. Beləliklə, üçlük vəhdəti həm elmə, həm də dinə məxsusdur. Üç ügüm-hər yerdə olan, qüdrətli və güclüdür; enerjinin, hərəkətin və kütlənin üçvəhdətliyi də güclü və hər yerdə olan informasiyadır. İlahi Ruh dünyaya həyat verir və bütün insanlarda mövcuddur. Elmi nöqtəyi-nəzərdən bu, pətək-informasiya məkanının vahidliyindən başqa bir şey deyildir, informasiya hər yerdə olandır. Allah qanunlarında ehkamlar həqiqəti, düzlüyü və ədaləti təmsil edirlər. İnformasiologiyada bu məkan və zamanda informasiyanın mikro və makro ölçülü formalarının ifadəsinin və qarşılıqlı çevrilməsinin prinsipləri və qanunlarıdır.

Beləliklə, nəticə çıxarmaq olar ki, din və elm həqiqətin dərk olunmasına müxtəlif tərəflərdən yaxınlaşaraq hər yerdə olan informasiyanı özlərinə məxsus qaydada əks etdirirlər - bizim içimizdə, bizdən xaricdə, bizim aramızda və bizim ətrafımızda, bu təbiətin sirlərinin açılmasına vahid açardır.

Mütəfəkkirlər, filosoflar, alimlər və din xadimləri hələ qədim zamanlarda yerdə həyatın əmələ gəlməsi ilə maraqlanırdılar. Ancaq özləri də bilmirdilər ki, onları məkan, zaman, enerji, hərəkət, kütlə haqqında beşgöstəriçili vahid informasiya prosesi maraqlandırır. İnformasiyaya dəqiq təyinat vermək olduqca mürəkkəb idi, çünki elmin obyektini kimi əhəmiyyət verilmişdi. Nəinki bir neçə on illər bundan əvvəl, hətta indinin özündə də çoxları buna xüsusi əhəmiyyət vermir.

NƏTİCƏ

Fəlsəfi nöqtəyi-nəzərdən informasiya maddi dünyanın obyektlərinin ifadəsi kimi qəbul edilirdi. İnformatikada isə səkkiz bitə bərabər olan bayt informasiya ölçü vahidindən istifadə olunur. Bit-elementar (ikili) informasiya vahididir: O yaxud 1; hə ya yox; (+) yaxud (-). Hazırda informasiya başlıca informasiya resursu hesab edilir.

İnformasiya müasir nəzəriyyədə bu və ya digər obyektin, yaxud hadisənin qeyri-müəyyənlik ölçüsü kimi (entropiya) şərh edilir. Mənbələrin bir çox müəllifləri informasiyanı tətbiqi aspektdə məlumat, aydınlaşdırma, məlumatlandırma, izahat, siqnalların və xəbərlərin qəbulunun saxlanması və ötürülməsi kimi izah edirlər.

Bu gün insan fəaliyyətinin elə bir növünü və sahəsini tapmaq mümkün deyildir ki, orada informasiya başlıca rol oynamasın. O nəinki insanın, bütünlükdə dünyanın heyvanat və bitki aləminin, kainatın özünütəşkilini təmin edir.

İnformasiya ümumiləşdirilmiş fundamental ilkin mənbədir. Bir formadan digərinə keçərkən o bütün mikro-makrodinamik proseslərlə, hadisələrlə, təbiətin üzvü və qeyri-üzvü obyektləri ilə əks olunur.

Elektromaqnitizmin, işığın ilahi təbiətinin, ginetik nəzəriyyənin, termodinamikanın birinci və ikinci başlanğıcının, nisbilik nəzəriyyəsinin müasir inkişafı, kvant nəzəriyyəsinin və nüvə fizikasının meydana gəlməsi, elementar hissəciklərin kəşfi, həmçinin astronomiya, biologiya, fizika, radiolokasiya, astrofizika və başqa elmlər belə bir nəticə çıxarmağa imkan verdi ki, informasiya bizi əhatə edən dünyanın bütün proseslərinin, xassələrinin və formalarının hərtərəfli ümumiləşdirilməsidir.

İnformasiya-Kainatın vakuumsfer və materiosferində mikro - makro ölçülü özünəmənasibətin, özünü əks etdirmənin və nulsinqulyar münasibətlərin, işıq şuasının, istinin, səsin, maddənin, boşluğun, həmçinin onların formalarının birindən digərinə keçməsinin ümumiləşdirilmiş-vahid, başlanğıcsız-sonsuz qanunauyğunluğudur.

İnformasiologiya-Kainatın mikro və makro aləmindəki bütün proseslərin və hadisələrin tədqiqi ilə məşğul olan fundamental elmdir. O həm-

çinin vahid informasiya nöqteyi-nəzərindən fiziki-kimyəvi, astrofiziki, nüvə, bioloji, kosmik və digər tədqiqatların təcrübü və nəzəri ümumiləşdirilmiş materialıdır.

İnformasiyanı iki yerə bölmək olar: təbii və süni informasiya. Tətbiqi planda yaranışına görə informasiyanın qəbulu və ötürülməsi diskret və fasiləsiz ola bilər; informasiya fiziki-kimyəvi proseslərdə üzvü və qeyri - üzvü kimi qəbul olunur; məişətdə sosial və hüquqi informasiyadan istifadə edilir; istehsalatda-texnoloji və iqtisadi, təbabətdə-bioloji, elmdə-geoloji, astrofiziki, kosmik və digər informasiyalar olur.

Sosial informasiya iki sinifə bölünür: Kütləvi (ümumi) və xüsusi. Ümumi informasiya cəmiyyətin bütün üzvləri üçündür; xüsusi informasiya cəmiyyətin ayrı-ayrı təbəqələrinə verilir və o da öz növbəsində aşağıdakı siniflərə bölünür: elmi, texniki, texnoloji, siyasi, iqtisadi, normativ, ekoloji, kosmik, humanitar, tarixi, kulturaloji və başqa informasiya siniflərinə.

1928-ci ildə Hartli entropiya vasitəsilə informasiyanın müəyyən edilməsi üçün iki loqarifma təklif etdi. Şennonun ehtimalların onların loqarifmalarına vurulması yolu ilə cəmini ifadə edən entropiya formulası da informasiyanın miqdarını müəyyən etməyə imkan verir. Lakin yarım əsrdən çox müddət ərzində bu formullardan heç biri aydın (məzmunlu) və keyfiyyətli informasiyanın hesablanmasını nə təcrübədə, nə də nəzəriyyədə

öz tətbiqini tapa bilmədi. Bəzi təhsil ocaqlarında giriş dərslərində, xülasə şəklində bu formullar izah edilmədən ekzotik misal göstərilir, müəyyən olmur ki, ümumsosial və ümumkainat anlamında informasiya nədir. Bundan başqa, informasiyanın sayının hesablanması üçün göstərilən riyazi misal onun kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətlərini bütünlükdə əhatə etmir.

İnformasiyanı tədqiqatçı Yuzvişin aşağıdakı tərifini müəyyənləşdirir: "informasiya - Kainatın və kuumosferində və materiosferində maddiləşmə və qeyri-maddiləşmə əsasında enerjinin və hərəkətin pətək-rezonans, tezlik-kvant və pulsinqulyar özünəmənasibətinin, özünüəksetdirməsinin, münasibətinin qarşılıqlı hərəkətinin, qarşılıqlı dönmənin və özünü saxlamağının (məkan və zamanda) fundamental ümumiləşmiş-vahid başlanğıcsız-sonsuz qanunauyğunluğudur". İnformasiya-enerji, kütlə, vakuüm, məkan və zaman kimi sonsuz tədqiqatın öyrənməyin və istifadənin predmetidir.

Kosmik nöqteyi-nəzərindən informasiya Kainatın fundamental ilkin əsası və ümumi substraktıdır. O, bizdən asılı olmayaraq mövcuddur, məkan və zaman daxilində enerji, hərəkət və kütlə yaradan mikro - və makro - ölçülər, münasibətlərinin vahid prosesində meydana çıxır. İnformasiya - Kainatın mikro - və makro strukturunda ilkin səbəb olan hadisələrin və proseslərin mövcud olan bütün mənbələridir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Xalafov A.A. Library and society. Baku, Azerneshr, 2013, 360 p.
2. Information engineering in modern libraries. Journal of Liberal Arts and Humanities (JLAH) Issue: Vol. 1; No. 10; October 2020 pp. 31-33 ISSN 2690-070X (Print) <https://jlahnet.com/wp-content/uploads/2020/11/3-1.pdf>
3. Kazimi P.F. Democratic countries and ways of influencing the nature of information. Technium Social Sciences Journal. (ISSN: 2668-7798) 2021. Vol.22. p.852-869 <https://techniumscience.com/index.php/socialsciences/article/view/3958>
4. Kazimi P.F. Conflict of Relevance and Reliability of Information and the Global Network. Trends in Humanities and Social Sciences, ISSN : 2754-0855, 2021, Vol. 1 No. 1. <https://doi.org/10.46809/thss.v1i1.20>
5. Factors influencing reader satisfaction and quality of service in modern libraries. South Asian Journal of Social Studies and Economics. 2021 - Volume 11 [Issue 3] Page 15-20. <https://www.journalsajsse.com/index.php/SAJSSE/article/view/30285>
6. Conflict of relevance and reliability of information and the global network. Trends in Humanities

and Social Sciences, ISSN :2754-0855, 2021, Vol. 1 No. 1,
<https://doi.org/10.46809/thss.v1i1.14><https://kataloq.gomap.az/az/all-poi/concern/non-government/7c51ca26d80f48c6a38db8dfd62366d5>

7. Information engineering in modern libraries. Journal of Liberal Arts and Humanities (JLAH) Issue: Vol. 1; No. 10; October 2020 pp. 31-33. ISSN 2690-070X (Print) <https://jlahnet.com/wp-content/uploads/2020/11/3-1.pdf>

Firudin Kazimi, İslam İslamov, Gulnara Yusifova
Philosophical view on information theory
(the path from the divine to the digital world)

Thoughts about the divine origin of information have re-emerged in the 21st century, which has been called the information age. The ideas of ancient and medieval thinkers about information are more like mystical and romantic interpretations. Scientists in the 20th century materialized information and tried to interpret it more broadly. Thus, the study of information technology, information and communication technologies and their intensive use in our daily lives have made this area extremely relevant. Sometimes specialists who ask themselves questions “what is happening” hardly understand the essence of global informatization.

It is important to study the object more closely within the framework of a philosophical view of the theories put forward regarding the definition of information and its configuration. This article can be considered a step in this direction.

Фирудин Казими, Ислам Исламов, Гульнара Юсифова
Философский взгляд на теории информации
(путь от божественного начала к цифровому миру)

Мысли о божественном происхождении информации вновь возникли в 21 веке, который назвали информационным веком. Представления древних и средневековых мыслителей об информации больше похожи на мистические и романтические интерпретации. Ученые 20 века материализовали информацию и пытались интерпретировать ее шире. Таким образом, изучение информационных технологий, информационно-коммуникационных технологий и их интенсивное применение в нашей повседневной жизни сделали эту область чрезвычайно актуальной. Иногда специалисты, задающиеся вопросами «что происходит», с трудом понимают суть глобальной информатизации.

Важно более внимательно изучить объект в рамках философского взгляда на теории, выдвинутые относительно определения информации и ее конфигурации. Настоящую статью можно считать шагом в этом направлении.